

Шульженко А.В., старший викладач
кафедри правосуддя юридичного факультету
Сумського національного аграрного університету

Принципи та особливості судово-експертної діяльності

Стаття присвячена аналізу принципів експертної діяльності в кримінальному процесі, їх особливостей у відповідності з механізмом діючого Кримінального процесуального кодексу України.

Ключові слова: принципи, принципи експертної діяльності, експерт, судовий експерт, висновки експертизи.

Статья посвящена анализу принципов экспертной деятельности в уголовном процессе, их особенностей в соответствии с механизмом действующего Уголовного процессуального кодекса Украины.

Ключевые слова: принципы, принципы экспертной деятельности, эксперт, судебный эксперт, заключение эксперта.

The article is devoted to the analysis of the principles of expert activities in criminal procedure, their features according to the mechanism of the existing Criminal procedural code of Ukraine.

Key words: Principle, principle of expert activities, court expert, expert opinion.

Вступ. Створення прозорого, зрозумілого та справедливого кримінального судочинства в першу чергу пов'язано із сферою доказування де одне із провідних місць займає судова експертиза, як найбільш ідеальний засіб доказування, який ґрунтується на принципах та положеннях тієї чи іншої науки.

Враховуючи той факт, що сьогодні наука, технічні та технологічні процеси розвиваються настільки стрімко, що встигнути за їх можливостями доволі складно. Не дивлячись на це саме передові розробки можуть бути застосовані при проведенні судових експертиз. В той же час процес їх застосування повинен ґрунтуватися на певних кримінально-процесуальних та судово-експертних принципах, на, які сьогодні звертається мало уваги, що в подальшому призводить до дискусій правового характеру, які виникають між стороною обвинувачення та захисту безпосередньо в судовому засіданні.

Питання призначення, проведення, аналіз, оцінка та вплив судових експертиз на обґрунтування вироків судом завжди притягувала до себе погляди науковців серед, яких можна виділити роботи Р.С. Белкіна, А.І. Вінберга, А.В. Іщенко, М.В. Салтевського, О.П. Сапун, М.Я. Сегай, М.Л. Цимбал, Ф.М. Джавадова та інших, які в своїх роботах приділяли увагу як методологічним проблемам криміналістичних експертиз так і особливостям дії судово-експертних принципів та особливостей дослідження матеріальних слідів злочинів формуючи по суті нову науку: судову експертологію.

Постановка завдання. В статті розкрито і проаналізовано зміст цілого ряду принципів як процесуально-правового так і судово-експертного характеру, які виникають при призначенні судових експертиз, їх проведенні та дослідженні в судовому процесі, оцінці і сприйнятті їх судом як доказів.

Результати дослідження. Питання експертиз в кримінальному процесі з точки зору їх призначення, методології проведення, особливостей дослідження та тих науково-практичних висновків експертного характеру, які зазначаються експертами в резолютивній частині своїх висновків, завжди викликають дискусії, які як правило мають місце в судових процесах між стороною обвинувачення та захисту. Причина таких дискусій з одного боку лежить в площині казуїстичного процесуального законодавства, а з іншого в доволі часто невідповідності опису досліджень щодо тих чи інших предметів як речових доказів та тих висновків, які отримуються на підставі таких досліджень. Така ситуація ускладнює роботу суду, оскільки перед судом кожного разу стоїть

питання: чи брати таку судову експертизу до уваги як засіб доказування, чи відхилити її з критичними зауваженнями та призначити додаткову чи повторну експертизу, а іноді і комісійну чи комплексну. Проблема як правило ґрунтується на недотриманні експертами та керівниками експертних установ кримінально-процесуального законодавства та судово-експертних принципів, які неодмінно повинні характеризувати судово-експертну діяльність експертів з одного боку та впливати на сам процес проведення судових експертиз як криміналістичного так і медичного спрямування з іншого.

Перш ніж приступити до розкриття змісту та особливостей вищезазначених проблемних питань необхідно визначити, що ж являє собою експертний висновок в кримінальному процесі.

Судова експертиза, у відповідності до Закону України «Про судову експертизу», це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду [1, 233].

Відповідно до ч. 1 ст. 101 Кримінально-процесуального кодексу України (далі КПК України) висновок експерта – це докладний опис проведених експертних досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи [2, 55].

При цьому ч. 2 даної норми звертає увагу на те, що «кожна сторона кримінального провадження має право надати суду висновок експерта, який ґрунтується на його наукових, технічних або інших спеціальних знаннях».

Разом з тим дане положення закону є доволі не точним, оскільки якщо його застосувати безпосередньо, то безумовно ми зіштовхнемося із порушенням принципу законності (ст.9 КПК України), бо для того щоб експерт виконав експертний висновок, потрібно, щоб останній мав право на це відповідно до ст. 10 ЗУ «Про судову експертизу», а крім цього він повинен мати на це доручення.

Таке доручення експерту у вигляді ухвали, надає суд, відповідно до ст.332 КПК України. Таким чином таке доручення експерту може надавати не «кожна сторона кримінального провадження». Особливість такого процесу полягає в тому, що експертний висновок набуває статусу доказу лише в тому випадку, коли експерта, якому доручається проведення експертизи попереджено про кримінальну відповідальність за надання завідомо неправдивого висновку, що передбачено ч.1. ст.384 Кримінального кодексу України.

Попередити ж про кримінальну відповідальність експерта за завідомо неправдивий висновок знову ж таки може лише суд, а не адвокат, підсудний, потерпілий чи прокурор. Тому на нашу думку ч. 2 ст. 101 КПК України вступає в правовий конфлікт із ч.1 ст. 70 КПК України, яка закріплює відповідальність експерта за завідомо неправдивий висновок. Таким чином підсудний чи потерпілий або їхні адвокати звертаючись самостійно до тих чи інших експертів, можуть отримати не висновок експерта, а висновок спеціаліста, яке не є доказом у справі. Якщо ж ці особи вважають, що по справі необхідно все ж провести судово-криміналістичну чи судово - медичну експертизу, то за їх клопотанням відповідно до ч. 1. ст. 332 КПК України суд призначає експертизу за своєю ухвалою. Отже не «кожна сторона кримінального провадження» сама за своєю ініціативою може провести експертизу та надати її суду, а лише суд за клопотанням сторін. З цих підстав ми вважаємо, що ч.2 ст. 101 КПК України доречно було б викласти у наступній редакції: «Кожна особа кримінального провадження має право заявити клопотання суду про призначення судової експертизи». Така редакція даної норми була б зрозумілою і узгоджувалося б з іншими нормами процесуального законодавства.

Разом з тим, відповідно до ч. 1. ст. 332 КПК України суд своєю ухвалою доручає «проведення експертизи експертній установі». Така позиція даної норми носить не уточнюючий характер, який в подальшому може призвести до нівелювання положення про призначення експерта, і як наслідок не прийнятності експертного висновку судом, оскільки суд призначаючи

експертизу повинен персонально попередити експерта про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий експертний висновок, який складено останнім. Якщо ж суд призначає експертизу експертній установі без персоніфікації експерта, то в такому випадку «керівник експертної установи розглядає отримані матеріали і доручає відповідному структурному підрозділу організувати проведення експертизи» (п.22 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз затверджений Міністерством юстиції України 08.10.98 № 53/5 з реєстрацією 3.11.98 за № 705/3145). В подальшому керівник підрозділу передоручає проведення експертизи своєму експерту при цьому ніхто нікого не попереджує про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиві висновки. Ввесь процес сприймається як загальнозрозумілий. Разом з тим при завідомо неправдивості експертного висновку притягнути до кримінальної відповідальності експерта, який склав такий висновок буде доволі складно, оскільки при проведенні слідства безумовно буде встановлено той факт, що ні суд та ніхто взагалі персонально його про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок не попереджував. При цьому попереджати експертів про кримінальну відповідальність ні керівники експертних установ, ні керівники їх підрозділів не уповноважені.

Саме це пояснюється тим, що в судовій практиці практично відсутні справи про кримінальну відповідальність експертів, хоча раз у раз ми маємо повідомлення у ЗМІ про затримання експертів за хабарах, що безумовно означає, що їх експертні висновки були завідомо не правдиві, хоча останні як правило і заперечують проти цього. Разом з тим жодного експерта так і не було засуджено за ст. 384 КК України.

Таким чином законодавство, яке регулює питання призначення судово-криміналістичних експертиз експертними установами є проблемним, яке містить в собі потенційну корупційну складову, яка щодо цього обумовлена і «розмитістю» процесуального законодавства в частині призначення судового експерта, і його кримінальної, адміністративної чи дисциплінарної

відповідальності, що іноді спокушає експертів до не обґрунтованості складених ними висновків.

Разом з тим дане питання легко усувається за рахунок того, що Міністерство юстиції України повинно повідомляти суди про наявність тих чи інших експертів в тій чи іншій експертній установі, яка обслуговує той чи інший регіон не дивлячись на наявність Державного Реєстру атестованих судових експертів. З цих підстав суди могли б легко призначати експертизи конкретним експертам. У разі їх хвороби чи великого завантаження керівник підрозділу повинен звернутись до суду з проханням про призначення іншого експерта цього чи іншого підрозділу.

Таким чином зникає підстава до неупередженості щодо судово-експертної діяльності експертів.

Відповідно до ст. 3 ЗУ «Про судову експертизу» судово-експертна діяльність здійснюється на основі принципів «законності, незалежності, об'єктивності і повноти дослідження».

Розуміння принципів дає змогу проаналізувати сутність явища, сфери діяльності, обґрунтувати її основні положення, що значно впливає на практичну сферу застосування теоретичних положень, аргументує їх, виступає як «припис до дії»[3, 8].

Так під незалежністю судового експерта законодавець розуміє «процесуальний порядок призначення судового експерта». Це означає, що експерт не може обирати собі ту чи іншу справу по якій він хотів би провести судово-криміналістичну експертизу, оскільки інший порядок призначення експертизи законом не передбачений. Такий підхід доволі чітко відокремлює з одного боку судову експертизу від висновку спеціаліста, коли відбувається безпосереднє звернення, підозрюваних чи потерпілих до експертних установ по мимо суду. Такі випадки часто мають місце в судовій практиці, і пов'язані з тим, що заінтересованим особам необхідно знати думку спеціаліста з того чи іншого питання з тим, щоб переконати суд у необхідності проведення судово –

медичної чи судово – криміналістичної експертизи, яка б вже мала статус доказу в тій чи іншій справі .

Крім того законодавець розкриваючи дію принципу незалежності судового експерта з точки зору його правового забезпечення накладає заборону на втручання будь-кого в проведення судової експертизи, що безумовно сприяє об'єктивності висновків судових експертиз. В цій частині держава безумовно повинна забезпечити судових експертів всіма необхідними реактивами, канцелярськими приналежностями, комп'ютерною технікою та необхідним приладдям для проведення тих чи інших досліджень. Нажаль в практичній площині експерти-криміналісти часто не мають необхідних реактивів, просять слідчих про надання їм бумажки, здійснюють заправку катреджів часто на сторонні кошти, що уже само по собі дає підстави до підозри у упередженості експертів. Особливо це стосується експертів НДКЦ при обласних управліннях поліції. Створення умов для діяльності судових експертів, безумовно є обов'язком держави, а не самих експертів.

Звісно принципи повноти експертного дослідження в першу чергу залежить від самого експерта. В цій частині мова не йде про самостійний збір доказів самим експертом, оскільки це заборонено законом. Натомість експерт ознайомившись з матеріалами справи, що стосується предмета судової експертизи має право подати клопотання суду про надання додаткових матеріалів для об'єктивності експертного висновку. При цьому експерт має право вказати на ті факти, які було виявлено ним при проведенні досліджень, які відносяться і мають значення для справи, і з приводу яких йому не були поставлені питання. Такий підхід сприяє оперативності, щодо постановлення судом додаткової ухвали з зазначенням відповідних питань, що сприяє більш швидкому розгляду справи по суті. В практичній площині експерти не завжди діють таким чином. І при їх допиті в судовому засіданні відповідно до ст. 356 КПК України при поставленні ряду питань, які мають відношення до суті справи, часто пояснюють, що вони б дали відповідь на такі питання, але їм ніхто таких питань не ставив. Безумовно, такий не завжди виважений підхід

експертів до своєї роботи гальмує розгляд справи, потребує додаткових зусиль як учасників судового процесу так і самого експерта.

Об'єктивність судово-експертної діяльності є важливою перш за все процесуальною складовою, яка часто визначає не лише сам напрямок розслідування чи доказування, а й кваліфікацію діяння особи, оскільки необ'єктивність експертного висновку його неточність чи помилковість безумовно впливає на всю сферу як досудового розслідування так і судового розгляду справи в цілому. На думку В.Г. Гончаренка, експертні висновки іноді дають можливість встановити взагалі нові обставини у справі.

Безумовно, судово-експертна діяльність ніяким чином не обмежується лише принципами закріпленими в законодавстві. Ми вважаємо, що така діяльність ґрунтується на принципах науковості та безпосередності.

Під принципом науковості необхідно розуміти аналіз причинно-наслідкових зв'язків явищ, процесів, подій, які досліджуються експертами, включення в експертну діяльність перевірених теоретичних і практичних знань, що є сучасними, прогресивними і відповідають рівню розвитку науки.

Принцип науковості реалізується в змісті методик проведення судових експертиз, кодифікації експертної діяльності, атестації і переатестації діючих експертів, підвищенні їх професійного рівня, в обміні досвідом діючих суб'єктів експертної діяльності, застосування передових технологій у дослідженні тих чи інших предметів, які визнані речовими доказами.

Даний принцип включає в себе і саму експертну діяльність експертів спрямовану на: підвищення свого професійного рівня; об'єктивного сприйняття наукових фактів, узагальнення власного експертного досвіду; ознайомлення з новими досягненнями науки і техніки, профілюючої галузі права; аналіз перспективи розвитку науки; коригування знань, здобутих за власною ініціативою, за допомогою методичної, наукової і правової нормативної літератури.

Один з принципів судово – експертної діяльності пов'язується із *безпосередністю*, і суть його полягає у тому, що експерт повинен скласти

висновок відповідно до поставлених запитань на підставі особисто досліджених доказів. Обґрунтування свого рішення експерт буде на власному, особистому і безпосередньому сприйнятті об'єкта дослідження, яке полягає у огляді, описі, фотографуванні цього об'єкта, а також ознайомлення з наданими для проведення експертизи матеріалами кримінального провадження, якими може бути протокол допиту та інших слідчих дій, фототаблиці, фотознімки, малюнки, електронні носії інформації та інші об'єкти.

Таким чином зміст судово-експертного принципу безпосередності полягає в тому, що проведення судової експертизи самостійно і особисто є обов'язком експерта, без дотримання якого не можливо скласти об'єктивну картину досліджуваного явища і надати правдивий експертний висновок.

Висновки. В статті розглянуто проблемні питання, які стосуються перш за все призначення судових експертиз в кримінальному процесі. Розкрито особливості змісту судово – експертних принципів та їх впливу на експертну діяльність. В статті запропоновано зміни до Кримінально-процесуального кодексу України та розглянуто теоретичні основи принципів науковості та безпосередності.

Література:

1. Закон України «Про судову експертизу» від 25.02.1994, № 4038-XII// Відомості Верховної Ради, 1994, № 28, 233 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України.- С.: ТОВ «ВВП Нотіс», 2012 – 292 с.
3. Науково-практичний коментар до Закону України «Про судову експертизу» за заг. ред. Гончаренка В.Г. 8-11 с.
4. Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах. Постанова Верховного Суду від 30.05.1997, № 8.